

• ЗІБРАННЯ ТВОРІВ •

АННІ
ЕРНО

[ЖІНКА] [МАЙДАН]
[ПРОСТО ПРИСТРАСТЬ]
[ЗАМОРОЖЕНА ЖІНКА]

Харків
«ФОЛІО»
2026

ЖІНКА

Переклад
Юлії Аніпер

Це помилка стверджувати,
що суперечність є неможливою,
бо вона справді існує
у стражданні живих.

Гегель

Моя мати померла в понеділок, 7 квітня, в пансіонаті для старих у лікарні Понтуазу, куди я відправила її два роки тому. Санітар сказав мені по телефону: «Ваша мати померла сьогодні вранці, після сніданку». Було близько десятої години.

Уперше двері її кімнати були зачинені. Її вже спорядили, пов'язка з білої тканини обрамляла її голову, проходячи під підборіддям, натягаючи шкіру навколо рота й очей. Її накрили простирадлом по плечі, руки заховані. Вона була схожа на маленьку мумію. З кожного боку ліжка залишили поручні, які перешкоджали їй підвестись. Я хотіла передати їй білу нічну сорочку, обрамлену зубчастою торочкою, яку вона колись купила для свого поховання. Санітар сказав мені, що одна жінка з відділення могла б переодягти її, вона також могла б надягти на неї розп'яття, що було в шухляді столу в головах. Бракувало тільки двох маленьких цвяхів, що фіксують мідні руки на хресті. Санітар не був упевнений, що знайде їх. Але це було неважливо, я хотіла, щоб матері надягли її

розп'яття. На пересувному столику стояв букет форситій, які я принесла напередодні. Санітар порадив мені відразу ж піти у відділ запису актів громадянського стану в лікарні. А тим часом вони займатимуться описом особистих речей моєї матері. При собі вона майже нічого не мала, жіночий костюм, блакитні літні туфлі, електричну бритву. Закричала жінка, та ж, що кричала протягом місяців. Я не розуміла, чому вона ще жива, а моя мати померла.

У відділі запису актів громадянського стану молоді жінка запитала мене, у якій справі я прийшла. «Моя мати померла сьогодні вранці». — «У лікарні чи в пансіонаті? Прізвище?». Вона подивилася на документ і посміхнулася: вона про це вже знала. Жінка знайшла особисту картку моєї матері й озвучила кілька запитань: місце її народження, її останнє місце проживання перед переїздом у пансіонат. Ці відомості треба записати в особисту картку.

У кімнаті моєї матері на столику в головах уже стояв пластиковий пакет з її речами. Санітар простягнув мені на підпис картку опису. У мене не було бажання забирати із собою речі, які в неї були тут, хіба що статуетку, куплену колись під час паломництва в Лізьє з моїм батьком, і ще маленького сажотруса савояра, сувенір із Анесі. Тепер, після мого приїзду, можна було везти мою матір у морг лікарні, а не чекати закінчення двох годин, протягом яких тіло може перебувати у відділенні притулку. Виходячи, я побачила в заскленому кабінеті для персоналу даму, що займе кімнату моєї матері. Вона сиділа із сумкою в руках і чекала, поки мою матір перевезуть у морг.

Мій колишній чоловік супроводжував мене до похоронного бюро. За штучними квітами стояли крісла і низький столик із журналами. Службовець провів нас до кабінету, запитав про дату смерті, місце поховання, чи потрібна меса. Все це він записував у довгу відомість і час від часу робив підрахунки на калькуляторі. Потім провів нас до темної кімнати без вікон. Десяток трун були розташовані вздовж стіни. Службовець пояснив: «Усі податки враховано у вартості». Три труни були відкриті для того, щоб можна було вибрати кольори оббивки. Я зупинилася на дубі, тому що це було дерево, якому вона віддавала перевагу, пам'ятаю, як вона завжди з цікавістю ставилася до нових меблів, якщо вони були з дуба. Мій колишній чоловік порадив мені пурпурно-рожевий для оббивки. Він був гордий, навіть майже щасливий, згадавши, що вона часто носила блузки таких кольорів. Я виписала чек і віддала його службовцеві. Вони займались усім, окрім доставки живих квітів. Я повернулася додому до полудня, випила портвейну з моїм колишнім чоловіком. Почали боліти голова та живіт.

О п'ятій годині я зателефонувала до лікарні, щоб спитати, чи можна прийти в морг до моєї матері з моїми двома синами. Телефоністка відповіла мені, що вже пізно, морг зачиняється о пів на п'яту. Я сама виїхала на машині в пошуках квіткового магазину, що відчинений по понеділках у нових кварталах біля лікарні. Я хотіла взяти білі лілеї, та продавець відговорив мене, їх беруть тільки для дітей, у крайньому разі для молодих дівчат.

Поховання відбулося в середу. Я приїхала до лікарні з моїми синами та колишнім чоловіком. До моргу не було дороговказів, і ми трохи заблукали, перш ніж знайшли його, бетонний одноповерховий будинок, оточений полями. Службовець у білому халаті, що телефонував нам, подав знак, аби ми зачекали в коридорі. Ми присіли на стільці, що стояли вздовж стіни напроти санвузла, двері якого залишилися відчиненими. Я хотіла ще раз побачити мою маму й покласти на неї дві гілочки айви, що були у мене в сумці. Ми не знали, чи передбачалось побачити її востаннє перед тим, як закрийть труну. Службовець похоронного бюро, що приймав нас у магазині, вийшов із сусідньої кімнати і чемно запросив нас іти за ним. Моя мати лежала в труні, голова була відкинута назад, руки схрещені на розп'ятті. З неї зняли пов'язку і перевдягли в нічну сорочку із зубчастою торочкою. Атласне покривало закривало її по груди. Це все було у великому порожньому бетонному залі. І я навіть не знаю, звідки проникло тьмяне світло.

Службовець повідомив нам, що візит закінчено, і знову супроводив нас у коридор. Мені здалося, що він нас провів до моєї матері тільки для того, щоб ми переконалися в якості послуг, надаваних бюро. Просуваючись до церкви, побудованої поруч із культурним центром, ми перетнули нові квартали. Катафалк іще не прибув, ми чекали на нього перед церквою. Навпроти, на фасаді супермаркету, було написано: «Гроші, товари та Держава — три стовпи апартеїду». Підійшов дуже привітний священник. Він спитав мене: «Це ваша мама?», а моїх синів спитав, чи будуть вони

продовжувати своє навчання, поцікавився, в якому університеті.

Щось схоже на порожнє ліжко, оббите червоним велюром, було встановлено перед віттарем на цементній підлозі. Пізніше чоловіки з похоронного бюро поставили на нього труну моєї матері. Священник увімкнув магнітофон із органною музикою. На месі ми були самі, моя мати тут нікого не знала. Священник говорив про «вічне життя», про «відродження нашої сестри», співав церковні гімни. Мені хотілось, аби це тривало вічність, хотілося ще щось зробити для моєї матері, якісь рухи, спів. Знову забринів орган, і священник загасив воскові свічки з кожного боку труни.

Незабаром машина похоронного бюро рушила в Івето, у Нормандію, де мою матір мали поховати поруч із моїм батьком.

Я зі своїми синами поїхала туди на своєму автомобілі. Усю дорогу падав дощ і дув поривчастий вітер. Хлопці розпитували мене про меса, бо вони ніколи раніше не були присутні на такій церемонії і не знали, як поводитись.

В Івето родина зібралася біля входу на цвинтар. Аби не стояти мовчки, спостерігаючи, як ми наближаємось, одна з моїх кузин гукнула мені здалеку: «Як тобі погода у листопаді?». Всі разом ми рушили до могили моєї матері. Вона була відкрита, землі було накидано збоку жовтим пагорбом. Принесли труну моєї матері. Коли труну прилаштували на мотузках над ямою, мене наблизили, щоб я побачила, як вона сковзає вздовж стін траншеї. Гробар із лопатою чекав за декілька метрів.

Він був у синьому, берет і черевики мав фіолетові. У мене виникло бажання заговорити з ним і дати йому сто франків, які, можливо, він проп'є, але це було неважливо, навпаки, це була остання людина, що подбає про мою матір, укриваючи її землею всю другу половину дня, і мені хотілося, щоб він робив це із задоволенням.

Моя родина не захотіла, щоб я виїхала не попоївши. Сестра моєї матері передбачила поминальну вечерю в ресторані. Я залишилася, мені здавалося, що це ще одна справа, яку я могла для неї зробити. Обслуговування було млявим, ми говорили про роботу, про дітей, кілька разів про мою матір. Мені казали: «Добре, що вона не прожила в такому стані багато років». Для всіх було краще, що вона померла. Це всього лише вислів, упевненість, яку я не розуміла. Я повернулася в паризький регіон увечері. Справді все було скінчено.

Наступного тижня траплялося, що я починала плакати, сама не знаючи чому. Прокидаючись я розуміла, що моя мати померла. Я погано відходила від важких снів, яких зовсім не пам'ятала, крім того, що вона там була присутня, але мертва. Я нічого не могла робити, не виходила з будинку навіть для того, щоб залагодити насущні справи, зробити покупки, приготувати їжу, віднести білизну до пральні. Часто я забувала, в якому порядку що потрібно робити, я стояла перед чищеними овочами, не розуміючи, що треба робити далі, і, тільки доклавши зусиль, розуміла, що їх потрібно помити. Я не могла читати. Якось я зійшла сходами в підвал, там стояла валіза

моєї матері, де були її портмоне, літня сумка, шийні хустки. Я знесилено стояла перед розкритою валізою. Але найгірше мені було на вулиці, у місті. Я їхала автомобілем і раптом подумала: «Адже вона вже ніде не зможе побувати». Я більше не розуміла звичну поведінку людей, і увага, з якою вони вибирали той або інший шматок м'яса в м'ясній крамниці, викликала у мене відразу.

Поступово цей стан почав минати. Дощова і холодна погода, як на початку того місяця, коли моя мати була ще жива, була мені приємною. І моменти порожнечі, щораз, коли я казала собі: «Вже не варто...» або «Мені більше не потрібно...» (зробити для неї то одне, то інше). Основна думка: це перша весна, яку вона не побачить. (Можна відчути силу звичайних фраз, навіть кліше.)

Завтра буде три тижні, як її поховали. Тільки позавчора я спромоглася подолати страх і вивести вгору на білому аркуші паперу початок книги, ні, ймовірно, початок листа комусь: «Моя мати померла». Я також змогла подивитись її фотографії. На одній, на березі Сени, вона сиділа, склавши руки. Чорно-біле фото, але я так і бачила її руде волосся, полиски її костюма з чорної альпаки.

Я збиралася продовжити лист про мою матір. Вона була єдиною жінкою, яка справді щось для мене значила, та от уже два роки, як вона стала несамовитою. Можливо, мені краще було б почекати, поки течія мого життя віднесе її хворобу й смерть, як це було з іншими подіями, смерть мого батька, розставання із чоловіком, потрібно було збільшити часову відстань, що полегшує

аналізувати спогади. Але в той момент я не здатна була робити щось інше.

Для мене це непросте завдання. Як на мене, у мами не було історії. Вона завжди була тут. Мій перший порив, коли я заговорюю про неї, — це помістити її в образ без прив'язки до часу: «Вона була запальна», «Це жінка, в руках якої все горіло», у пам'яті безладно виникають сцени з її участю. При згадці про неї в моїй уяві виник образ жінки, яку я побачила через кілька днів уві сні, я знову бачила її живою, жінку без певного віку, у напруженій обстановці, схожій на фільм жахів. Я бажала б зрозуміти жінку, що існувала поза мною, реальну жінку, що народилася в сільському кварталі маленького містечка в Нормандії і померла у відділенні геріатрії в лікарні паризького округу. Те, що я сподіваюся написати, безумовно перебуває на стику сімейних спогадів і суспільних думок, на стику легенди й історії. Мій задум має скоріше літературний характер, тому що йдеться про те, щоб пошукати правду про мою матір і досягти цього, можливо, тільки за допомогою слів. (Тобто ні фотографії, ні мої спогади, ні свідчення сім'ї не можуть надати цієї правди.) Але я бажаю залишитись у певному сенсі й поза літературою.

Івето — це холодне місто, побудоване на плато, яке обвівають вітри, між Руаном та Гавром. На початку сторіччя воно було торговельним й адміністративним центром сільськогосподарського регіону, ним керували великі власники. Мій дідусь, візник на фермі, моя бабуся, ткаля вдома, оселилися тут через декілька років

після одруження. Обое були уродженцями сусіднього селища, за три кілометри від Івето. Вони орендували маленький низький будиночок із двором, з одного боку якого містилася залізниця, а периферія була в сільській зоні з неясними межами, десь між останніми привокзальними кафе і першими полями рапсу. Моя мати народилася там, 1906 року, четвертою із шести дітей. (Вона з гордістю казала: «Я народилася не в селі».)

Четверо із шести дітей за все життя так і не покинули Івето, моя мама провела там три чверті свого життя. Вони наблизилися до центру, але ніколи там не мешкали. «Виходили в місто», на месо, купити м'яса, відправити пошту. Нині моя кухня має житло в центрі, на перехресті вулиці Національ, 15, де вдень і вночі їздять вантажні машини. Вона дає снодійне своєму коту, в такий спосіб заважаючи йому виходити на вулицю, щоб його не задавила машина. Квартал, де моя мати провела своє дитинство, тепер має попит серед багатих людей завдяки спокійній атмосфері та стародавнім будинкам.

Моя бабуся диктувала правила і стежила за «дресированням» своїх дітей за допомогою крику та ляпасів. Вона цілком віддавалася роботі, була в цьому невибаглива, їй не потрібно було жодного відпочинку, окрім паузи для читання фейлетонів. Вона вміла складати листи і, здобувши диплом у кантоні, могла б стати вчителькою початкової школи. Але батьки не дозволили їй виїхати із села. Вони були впевнені, що розлука з родиною — це джерело нещастя. (Нормандською мовою «честолюбство» означає біль розлуки, навіть собака може вмерти від честолюбства.) Щоб зрозуміти цю історію,

про яку я чула в одинадцять років, довелося пригадати всі фрази, що починались зі слів «у наш час»: у наш час до школи не ходили, як тепер, у наш час слухалися батьків і т. ін.

Вона добре господарювала, вкладаючи мінімум грошей, їй удавалося нагодувати й одягти всю родину, на месі вишикувати у ряд своїх дітей без єдиної плями та дірочки на одязі і, зрештою, наблизитися до почуття власного гідності, що давало змогу існувати, не почуваячись селючкою. Вона перелицьовувала комірці та манжети сорочок, аби вони носилися вдвічі довше. Вона зберігала все, піну з молока, черствий хліб, аби робити тістечка, золу для прання, жар погаслої печі, щоб сушити сливи або ганчірки, воду після ранкового вмивання для миття рук протягом дня. Вона знала всі хитрощі, що ними користуються в бідності. Ці знання, передавані від матері до дочки протягом століть, зупинилися на мені, я стала тільки їхньою хранителькою.

Мій дід, дужий і добрий чоловік, помер у п'ятдесят років після нападу стенокардії. Моїй матері було тоді тринадцять років, вона обожнювала батька. Ставши вдовою, моя бабуся стала ще більш різкою, завжди була насторожі. (Дві речі, якими вона лякала: хлопців — в'язницею, дівчат — позашлюбною дитиною.) Коли тання вдома перестало мати попит, вона почала прати білизну, прибирала в конторах.

Кінець свого життя вона прожила зі своєю молодшою донькою та зятем, у бараках без електрики, в колишній їдальні сусіднього заводу, біля залізниці. Ми з моєю мамою відвідували її по неділях. Це була

маленька повна жінка, вона жваво рухалася, незважаючи на те, що від народження одна її нога була коротша за другу. Вона читала романи, розмовляла дуже мало, але була різкою, любила випити горілки, яку вона змішувала із залишками кави в чашці. Вона померла 1952 року.

Дитинство моєї матері можна описати так:

невтолений голод. Вона гризла скоринку хліба, повертаючись із булочної. «Я буду сита морем і рибою до двадцяти п'яти років!»,

спільна кімната для всіх дітей, ліжко доводилося ділити із сестрою, переживаючи напади сомнамбулізму, коли вона ходила у дворі, сонна, але з розплющеними очима,

сукні й туфлі переходили від однієї сестри до іншої, ганчіркова лялька на Різдво, зуби, зіпсовані сидром, але також прогулянки верхи на орному коні, катання на ковзанах на замерзлому ставку взимку 1916 року, ігри у схованки та стрибки через мотузку, образи й демонстрація байдужості — повернутись і розсміятися вслід «панночкам» із приватного пансіону,

існування на вулицях маленької сільської дівчинки, котра вміла з тією ж спритністю, що й хлопці, напиляти дров, натрусити з дерева яблук, зарізати курку, перетнувши їй горлянку ножицями.

Вона ходила у звичайну школу, брала участь у сезонних роботах, доглядала хворих братів та сестер. Мало спогадів залишилося про вимоги вчителів до ввічливості і охайності, хіба що показати нігті на руках, верх

сорочки, роззути одну ногу (ніколи неможливо було вгадати, яку ж мити). Навчання обминало її, не викликаючи бажання вчитися. Ніхто не «підштовхував» своїх дітей до навчання, вважалося, що це має «йти від них», і школа була тільки місцем, де діти проводили час, поки їх не забирали батьки. Можна було прогулювати уроки, діти нічого не втрачали. Але не месо, що наповнювала відчуттям дотику до багатства, краси й духовності (вишиті ризи, золоті чаші, церковні пісні), месо, що вчила їх не жити «собачим життям». Свого часу моя мати виявляла жваву цікавість до релігії. Катехізис — це, напевно, єдине, що вона вивчала з бажанням, знаючи напам'ять відповіді на всі питання. (Пізніше вона радісно і з нетерпінням відповідала священникам, церкві, начебто показуючи, що вона все знає.)

Вона була ні щаслива ні нещасна, покинувши школу у дванадцять років, за загальними правилами¹.

На фабриці з виробництва маргарину, куди вона пішла працювати, вона страждала від холоду і вологи, на мокрих руках з'являлися сліди відмороження,

¹ Однак не можна говорити тільки про минулий час. Газета «Ле Монд» від 17 червня 1986 р. писала про регіон моєї матері, Верхню Нормандію: «Запізніле введення шкільного навчання, що ніколи не було задовільним, незважаючи на вжиті поліпшення, продовжує приносити свої плоди (...)». Щороку 7000 молодих юнаків і дівчат закінчують школу, не маючи ніякої освіти. Вихідці «з нижчих прошарків суспільства», вони не можуть претендувати на курси для набуття професії. Половина з них, за словами педагогів, «не можуть прочитати запропоновані їм дві сторінки тексту».

що не зникали протягом зими. Після цього вона маргарин «бачити не могла». Дуже мало в неї було «безтурботного отроцтва», очікування суботнього вечора, платня, яку вона віддавала матері, залишаючи собі лише на «Петіт Еко де ля Мод» (*журнал мод*) і на рисову пудру; нестримний сміх, образи. Якось шарф бригадира затягло в конвеєр механізму. Ніхто не поспішив йому на допомогу, і він був змушений звільнитися самостійно. Моя мати була поруч. Як це можна було зрозуміти, якщо тільки не зазнавши тягара байдужості.

З розвитком індустрії у двадцяті роки відкрилося велике канатне виробництво, що залучило всю молодь регіону. Мою матір, як і її сестер та братів, було найнято на виробництво. Для більшої зручності моя бабуся переїхала, знявши маленький будиночок за сто метрів од заводу, де вечорами вона господарювала разом із дочками. Моїй мамі подобалося працювати в цих сухих і чистих майстернях, де не забороняли розмовляти і сміятися в процесі роботи. Бути робітницею на великому заводі було для неї гордістю: це як бути цивілізованою людиною порівняно з дикунками, сільськими дівчатами, доля яких стояти за коровою, бути вільною, але мати погляд раба, бути служницею в буржуазних будинках, «підтираючи зад хазяїв». Але вона також знала: щось відокремлювало її від її мрії стати продавчиною.

Як і численні сім'ї, родина моєї матері була плем'ям, тобто у моєї бабусі та її дітей були однакові уявлення про поведінку та про умови життя наполовину сільських робітників, що робило їх впізнаваними, «родина Д...». За будь-яких обставин вони кричали, усі разом,

жінки й чоловіки. У моменти радості, невтримної, але образливої для когось із них, вони дуже швидко ображались і «не соромилися висловити», що вважали за потрібне. Але понад усе була гордість за їхню працьовитість. Вони дуже ревно ставилися до того, щоб когось вважали більш працьовитим. Постійно, у рамках усього, що їх оточувало, вони відстоювали своє переконання «бути кимось». Можливо, саме тому, вони робили все з якимось шаленством, бралися за роботу, накидалися на їжу, сміялися до сліз, а через годину казали: «Піду втоплюся».

Зі всієї родини саме моя мама була найбільш запальною і гордою, обурена своїм низьким соціальним становищем, вона не приймала, якщо її судили тільки за це. Одне з її частих міркувань про багатих людей: «На них варто рівнятися». Вона була красивою блондинкою, із сірими очима, досить сильна. Вона любила читати все, що їй трапляло під руку, співати нові пісні, наносити макіяж, любила дивитися фільми в кіно, ходити в театр на «Ганьбу Роже» або «Хазяїна кузні». Завжди готова була «провести час весело».

Але в той час у маленькому містечку, де основою громадського життя було пізнання людей, де постійно людський поговорі стежив за поведінкою жінки, можна було вибирати тільки між бажанням «користуватися своєю молодістю» і одержимістю людей, «що показують на тебе пальцем». Моя мама докладала зусиль, аби відповідати найбільш сприятливій думці про дівчину, що працює на заводі, «робоча, але серйозна», відвідуючи меси й причастя, освячуючи хліб, вишиваючи своє придане у сестер, вона ніколи не ходила до лісу

удвох із хлопцем. Незважаючи на те що її спідниці були вкорочені, волосся підстрижене під хлопчика, а в очах «зухвалість», було досить того факту, що вона працює із чоловіками, щоб її сприймали, як вона того бажала, а саме як «пристойну дівчину».

Молодість моєї матері двома словами: надзвичайні зусилля, щоб уникнути найбільш імовірної долі, напевно, бідності, можливо, алкоголізму. Вона уникала всього, що траплялося з робітницею заводу, коли та «давала собі волю», після чого жоден «серйозний парубок» не захотів би з нею знатися (наприклад, не папила, не вешталася по вулицях вечорами, залишалася незаплямованою).

Її брати та сестри не уникали своєї долі. Четверо померли протягом останніх двадцяти п'яти років. Уже тривалий час алкоголь заповнював їхню порожнечу, чоловіки випивали у кафе, жінки у себе вдома (до сьогодні дожила тільки одна сестра, яка ніколи не пила). Веселі слова або поведінка залежали від ступеня сп'яніння. Залишок часу вони проводили за роботою, не розмовляючи, «гарний працівник», жінка, про господарство якої «нема чого сказати». Минали роки, вони звикли до того, що люди їх оцінюють за кількістю випитих напоїв, звикли «бути напідпитку», «бути під чаркою». Напередодні Трійці, повертаючись додому із занять, я зустріла мою тітку М... Як і кожний вихідний день, вона піднімалася в місто із сумкою, наповненою порожніми пляшками. Вона обійняла мене, затинаючись, не в змозі що-небудь промовити. Мені здається, я ніколи не змогла б так писати, якби не зустріла мою тітоньку в той день.

ЗМІСТ

<i>Жінка. Переклад Юлії Аніпер</i>	3
<i>Майдан. Переклад Юлії Аніпер</i>	65
<i>Просто пристрасть. Переклад Євгенії Кононенко</i>	129
<i>Заморожена жінка. Переклад Євгенії Кононенко</i>	167